

MAGYAR ISKOLAPOLITIKA.

Alig van állam Európában, mely rövid idő alatt minden iskola-típusban az állami iskolák oly nagy számát létesítette volna, mint Magyarország az utolsó negyedszázadban. A magyar kormányok felismerték, hogy nálunk az iskolák nemcsak a kultúra terjesztői, hanem az annyira kívánatos egységes nemzeti szellemnek s a nyelvi asszimilációnak is legfontosabb kohói. Épen azért, mihelyt elmúlt a keserves deficités államfinanciák kora, mely két hosszú évtizedig (1870—1890 közt) megbénította az állam kultúrtevékenységét, fokozott hévvel fogtak hozzá különösen a *népoktatás* állami kézbe vételéhez, a más jellegű iskolák államosításához s teljesen új — főleg tanyai — iskolák létesítéséhez.

E nagy buzgalom közepette, de már előtte is, mindjárt 1867-től kezdve igen nagy, ma már pótolhatatlan mulasztások történtek. Mindenkinék, ki csak kissé foglalkozott e kérdéssel, rögtön feltűnhetett, mennyire hiányzott az állami iskolák *elhelyezésében* a jól átgondolt, határozott cél szolgálatába állított s következetesen keresztülvitt *rendszer*. Ahány miniszter vagy ügyosztályfőnök, annyi változó elv; csak az volt állandó, hogy valamennyi elvet keresztülyukasztotta a politika, az iskoláknak az óvótól fel a középiskoláig nem a szükséglet, hanem bizonyos politikai szolgálatok fejében való létesítése. A tervszerűség e hiánya — mint látni fogjuk — furcsa állapotokat hozott létre a magyar iskolaügy terén; néha-néha feltűnt ez a minisztereknek is, kik alapos változtatásokra gondoltak. Áll ez különösen a középiskolákra, melyek elhelyezésében gróf Csáky Albin, majd gróf Apponyi Albert szeretett volna a köz érdekében jelentékeny változtatásokat néptelen intézetek bezárásával, ill. megfelelőbb helyekre való áthelyezéssel. Sajnos, egyiknek se volt ideje, vagy elég erélye a darázs-fészekbe benyúlni; pedig előbb-utóbb el fog jönni az idő, mikor egy céltudatos, kíméletlen kéz a jogosulatlan helyi érzékenységgel nem törődve, üdvös felforgatást teremt, ha minden jogos és sürgető érdeket az *általanyagi erőinek túlságos s szükségtelen elfecsérelése nélkül ki akar elégiteni*. Jelen soroknak épen az a célja, hogy kimutassuk: mily

szempontok volnának a magyar viszonyok tekintetbe vételével minden iskolafajnál kitűzendők, mely hibákat követtek el eddig s mik volnának a további eljárás kellékei. Minthogy hazai középiskoláinkkal e tekintetben más helyen már kimerítően foglalkoztam,* ez alkalommal a népoktatási intézetekre s ezeknél is csak az államiakra, (elemi, óvók s polgári iskolák) szorítkozom, az egyéb jellegű iskolákkal szemben követendő eljárás megvilágosítását más alkalomra tartva fenn.

E kérdés felvetésekor mindenekelőtt azt kell tisztázni, mely feladatai vannak hazánkban az állami népiskoláknak. Kétségtelen, hogy ezeket az egész magyar közvélemény kezdetől fogva nemcsak az elemi ismeretek terjesztőinek tekintette, hanem szinte elsősorban *fontos nemzeti hivatást is szánt nekik*: egyrészt megvédeni a sokhelyt nagyon elszórt magyarságot az idegennyelvű környezet felszívó hatása ellen, másrészt módot nyújtani a nem magyarajkú lakosságnak nyelvünk elsajátítására s megkedvelésére, *ott, hol megvan irántunk a szimpátia s a környezet viszonyai lehetővé teszik, hogy az idegenajkúak a magyar nyelvet az iskolán kívül is használhassák s esetleg beolvadásukkal a magyarság számbeli erejét növeljék*. Ez a programm föltétlenül indokolt egy *jogilag* egységes és magyar jellegű, de tényleg poliglott államban, mert védi s előmozdítja a magyar nyelv érdekeit anélkül, hogy a többire nézve sértő, agresszív lenne. A magyar kormányzati politika kezdetől fogva igenis óhajtotta, előmozdította, de sohasem követelte, erőszakolta a magyarosodást, sőt a magyar nyelv megtanulását se vette és veszi nagyon szigorúan a nemzetiségi iskolákban. Mi iskoláinkkal nem raboljuk el a nép nyelvét — ez eddig sehol sem volt lehetséges — de föltétlenül jogunk van ahhoz, *hogy ott, hol a nyelvi viszonyok kialakulófélben vannak* (városokban, nyelvhatárok mentén, soknyelvű vidéken, ipari- s bányatelepeken), *jó iskolákkal az ingadozó mérleget a magyarság javára billentsük*. A legnagyobb erőtlenség s oktalanság jele volna, ha az állam ily helyeken a magyarság megtartására s erősítésére közbe nem lépne s a küzdelem eldőlését közönyösen nézné; ily eljárást nem követ egy nemzeti állam sem.

Vakmerőség volna azt állítani, hogy az intéző körök egyáltalán nem vették figyelembe az iskolák létesítésében ezeket a szempontokat. Különösen régebben, mikor a pénzügyi szempontok csak igen kevés állami iskola állítását engedték meg, nyilvánvaló volt, hogy a gyéren csurgó kulturális csöppekkel — egy-egy iskolával — vajmi keveset lendítünk szomorú kulturviszonyainkon s ezért a veszélyeztetett pontok megszállására kell szorítkoznunk. E szempontot valóban

* *Középiskoláink elhelyezése*; O. K. T. Közlöny 1913 febr. 6. sz.

hangoztatták is eleget, de a *tények* azt mutatják, hogy nem mindig követték; amennyit tett érte, majd annyit vétkezett is ellene az állam. Igaz ugyan, hogy az 1895 előtt létrejött kerekaszámú 600 állami népiskola közül csak 55 került színmagyar községekbe s a többi nemzetiségi vidéken helyeztetett el, *de hogyan, micsoda terv szerint?* A túlnyomó rész, igaz, a nemzetiségek közé ékelt magyarságnak jutott, de százával akadnak e kis számban olyan iskolák is, melyek a legnagyobb rendszertelenséggel össze-visszadobálva a magyar vidékektől óriási távolságban levő törpe falvakban vannak, hol egymagukban természetesen szizifuzsi nehéz- és *eredménytelen* munkát végeznek s végeznek a magyar nyelv érdekében mindmáig. Hogy csak néhány példát említsék, míg számos helyen a beékelt magyarság iskola nélkül maradt s rohamosan pusztult, az állam bölcsesége sür-gős szükségét érezte annak, hogy az árvamegyei eldugott, apró Pokrivácson (203 lakos) 24 tanulónak már 1872-ben, Ábrahámfalun (Turóc m. 241 l.) 1871-ben, Benedekfalván (Liptó m. 259 l.) 30 tanulónak 1879-ben állítson állami iskolát. Amikor egy millió körül volt az analfabéta gyerek, miért esett meg az állam szíve 20—25 tót gyereken, holott másutt, jobb, *fontosabb* helyen háromszorannyit is eredménnyel tanított s tán magyarrá is nevelt volna ugyanaz a tanító. A milléniumi iskolák már kimondottan szakítottak az addig sem nagyon követett elvvel s a program szerint a nemzeti mellett a tisztán kulturális cél is jobban érvényesült. Nemcsak Erdély veszélyeztetett helyei s a Székelyföld, de a magyar vidék is, — főleg az eddig iskolátlan falvak és puszták — s egyes városok is kaptak állami iskolákat. Minden miniszter más-más szempontot emelt ki inkább s százával létesítette az állami iskolákat, melyek ma már 2700 községben állanak s az eredmény, hogy a két évtized alatt felállított kétezer új iskola után is *nagy, kiáltó hiányok* vannak még, s az impozáns anyagi és szellemi erőt, melyet ma állami népiskoláink képviselnek, s mellyel teljesen szabadon, belátásunk szerint rendelkezünk, *nem jól használtuk fel.* Ily erővel, ennyi áldozattal *megszállhattunk volna már minden pontot, hol a magyar szempont jól felszerelt állami iskolát követel, nem kellene még ma is — közel félszázados önálló lét után! —* szégyenünkre váló panaszokat hallanunk az elnémuló harangokról, veszélyben forgó magyarságról, sikerrel hódítanánk már mindenütt, hol a hódítás előfeltételei megvannak s régen telnék, már a Nagy Alföld pusztáira is állami tanító.

Vizsgáljuk meg immár közelebbről s adatszerűleg, hogyan oszlanak meg állami népiskoláink s azután határozzuk meg konkrétan, hol, mily vidékeken, mely községekben kívánja meg a helyes magyar kultúrpolitika a jövőben állami iskolák létesítését. Amíg oly nagy a

szükséglet, mint most, míg általános államosításról — elvi s pénzügyi szempontból — szólni se lehet, fennáll mindig az a kérdés, hogy kell-e s milyen szempontból *sorrendet* tartanunk a szükséglet kielégítésében?

Jelenleg hazánkban 2738 községben van állami népiskola,* vagyis az összes községek 21·9%-ában. E nagy számnak *több mint fele csak* kulturális hivatást teljesít: 562 iskola színmagyar községben, magyar nyelvterületen van (ideértve a székely medence 142 színmagyar községében levő áll. iskolákat is), 906 pedig tiszta nemzetiségi községben oly helyeken, hol asszimiláló hatást tőlük semmiképen sem várhatni. E számból 367 az 1909. év óta történt új szervezésekre esik, a Nyitra, Trencsén s Máramaros megyékben folyó nagyarányú iskola-akció folyamánya gyanánt. El kell azonban ismernünk, hogy ez iskoláknak egy része (kb. 20—25%-a) annak a révén, hogy nyelvhatárok, nagyobb városok *közelében* vannak s bár százon alul maradó, de mégis számbavehető magyar kisebbségeket védenek, nemzeti szempontból is teljesítenek némi missziót. 252 áll. iskola a magyar nyelvhatáron belül, de oly községekben működik, hol jelentékeny, vagy túlnyomórészt (52) nem magyar lakos van. Ezek bizonyára kitűnő szolgálatokat tesznek a nyelvi egységnek s a padjaikból kikerült ifjúságnak a magyar környezetben bő alkalma van a magyar nyelvet használni. Ugyanily eredmény várható azon iskoláktól is, melyek magyar városok közelében levő községekben vannak. Különösen *Budapest* s *Kassa* környékének idegenajkú községei vannak áll. iskolákkal sűrűn megrakva, a többi város (pl. Léva, Losoncz, Nagyvárád, Kolozsvár) magyarosító hatását csak itt-ott szolgálja néhány környékbeli áll. iskola.

Vajmi kevés gondot fordítottunk, tudatosan nem is törekedtünk a *nyelvhatárok megszállására*. 795 idegenajkú község érintkezik a

* Főforrásom az «Állami elemi népiskolák az 1908/9. tanévben» c. kiadvány, melyet 1909-ben az egyetemi nyomda adott ki. Számításaimban szerepelnek az azóta felállított új iskolák, beleértve az 1914. év őszén megnyitottakat is. Ezen új iskolákról hivatalosan kiadott jegyzék nincs, de támaszkodtam a miniszterium által évenként az új szervezésekről a lapoknak adott közlésekre. Céлом érdekében az egy községben levő összes állami népiskolákat *egynek* vettem, viszont a több községre kiterjedő körzettel bíró iskolákat minden községben *külön számba vettem*. A nemzetiségi viszonyokat az 1910. évi népszámlálás adatai szerint vettem; kénytelen vagyok bevallani, hogy ezek sok helyütt nem egészen megbízhatók (első-sorban a nyelvhatároknál). Sok községben, mely tiszta magyarként szerepel, jelentékeny számú nemzetiségi él s a nemzetiségi vidékeken kimutatott magyar kisebbségek egyrésze is csak papíron van meg.

magyar nyelvterülettel (ebből 119 a székely medencével) s csak 194-ben van áll. iskola (ebből 58 az utolsó 6 év szervezése). Pedig a nyelvterjesztés logikus módja az lett volna, hogy a magyar vidékről induljunk ki s *lépésről-lépésre haladjunk előre a nemzetiségek közé*. Itt láthatjuk a legvilágosabban, hogy nálunk tervszerű, okos magyarosítási politika sohasem volt. Míg országos átlagban 100 közül 21·9, a nyelvhatárokon alig több: 24·4 községben van áll. iskola annak ellenére, hogy ezek a községek a velük határos magyar terület hatása alatt többnyire jelentékeny magyarnyelvű kisebbségeket is tüntetnek föl (*a 795 közül 339-ben volt száznál több magyar*).

Legjobbak még a viszonyok a ruthén s a Nagy-Alföld felé eső oláh nyelvhatáron (az előbbin 52 község közül 34-ben, az utóbbin 119 közül 56-ban van áll. isk.); igen örvendetes, hogy e fontos vonalra újabban mégis gond terelődött s pl. Biharban 1909—14. közt az azelőtt működő öthöz tizenöt új áll. iskola járult. Milyen okos dolog lett volna a nemzetiségi vidékekre szánt iskolákat elsősorban itt felállítani! Az a sok tanító, ki most 900 felé szórva a legcsekélyebb eredmény nélkül «magyarosít», *mint megannyi modern határőr megbecsülhetetlen szolgálatokat tett volna eddig fajunknak!* Nem kellett volna más, mint egy gondosan kidolgozott terv, melynek végrehajtásán 40 év óta a változó kormányok egyformán dolgozzanak.

Állami népoktatásunk legégetőbb problémája annak a másfél-milliót meghaladó (1910-ben 1.651,000) magyarságnak megvédése, *mely a nemzetiségek közé ékelve él*. E nagy számból 1910-ben 901,000 élt magyar többségű s 750,000 idegen többségű helyeken. Egyes nagyobb, 15-nél több községet számláló nyelvmedencékben 107, teljesen elszórva 253 magyar község fekszik; egyrésztük újabb alakulás, telepesközség, vagy bányatelep. Áll. iskola van 252-ben, hiányzik 108-ban. Azon idegen többségű (idegen nyelv területen levő) községek száma, hol jelentékenyebb számú (legalább 100 főnyi) magyarság van, 951. Még ezeken a rendkívül veszélyeztetett pontokon sem ment az állam mindenütt a szorongatott magyarság védelmére: van ugyan 577-ben áll. iskola, *de hiányzik 374-ben*, bár itt az önvédelem követelte volna minden helynek megszállását. Az államnak az első évtizedekben összes elemi iskoláit *kizárólag* ezeken a helyeken kellett volna létesítenie. S ne gondoljuk, hogy ilyen helyeken mindenütt van legalább községi vagy felekezeti magyarnyelvű iskola.* Arad

* Kétségtelen, hogy ott, hol a magyarság kisebbségben van, csakis áll. iskola felel meg a célnak. Az állami iskolára ily pontokon fokozott figyelmet fordíthat a kormány: *elhelyezheti a be nem vált tanítót, pótlékokkal dotálhatja a jobb erőket*. Az is fontos körülmény, hogy a falubeli más

megye tanfelügyelőjének egy véletlenül kezembe jutott, a miniszteriumhoz 1907-ben felterjesztett kitűnő, gondos javaslatában olvastam, hogy a nyelvhatáron levő oláh Tözmiskében 30 magyar tanköteles, ugyanott *Nadabon* (1900-ban 315, 1910-ben, 262 magyar lakos) **63 magyar tanköteles magyar iskola nélkül van, kitéve az eloláhosodásnak!** Ki tudja, hány ilyen felháborító példa volt még, hány helyen kellett a magyar tankötelessék nagyobb számának a «sovíniszta» magyar állam jóvoltából oláh iskolába járnia, vagy iskola nélkül felnőnie! Nem ijesztő dolog-e, hogy akkor, mikor pl. *Gonezágán* (Hunyad m.) 53 oláh gyermeknek 2 állami tanító, Vádudobrin *tíz* oláhnak egy állami tanító jutott, a magyar államnak nem volt pénze a 63 nadabi magyar gyermek számára? Így fest a gyakorlatban, ilyen kapkodó volt a mi «tűzzel-vassal magyarosító» politikánk.

Ujabb időkben. 1906 óta a helyes állami iskolaállító politikát még jobban megbénította a felekezeti iskoláknak az állam részéről való túlzott respektálása s nagymérvű állami támogatása. Bár hallottuk hangoztatni a mi szempontunkat, hogy ott, hol a nemzeti érdek megköveteli, nem riadnak vissza ezentúl sem a felekezeti iskolák államosításától, a gyakorlatban mégis a szép elv ritkán érvényesült, leginkább csak az oláh iskolákkal szemben. Nagy államsegélyekkel talpra álltak a veszélyeztetett helyeken (nyelvhatár, Erdély) egymással versenyző, már-már halódó felekezeti osztatlan magyar iskolák s helyettük az intelligens magyar városok, Győr, Kassa, Pécs, Debreczen, Szeged stb. továbbá az eddig iskola nélkül volt nemzetiségi tömbök (Trencsén, Máramaros) lettek az államosítás favoritjai. Pedig bátran kimondhatjuk, hogy elsősorban a magyar városoktól lehetne elvárni, hogy, mint a fővárosnak, legyen érzékük az iskolák iránt s a középiskolákért, egyetemekért való nagy versenyfutásban ne feledkezzenek meg az első alapról, az ő kezükben levő elemi iskolákról, jól, az államiaknál jobban fizetett tanítókkal. Bár a városok immár évek óta egyre nagyobbodó állami segínyt kapnak, két kézzel kínálják még most is iskoláikat az államnak. Még érthető ez ott, hol nagy a tanyavilág (Makó, Halas, H.-M.-Vásárhely), de ott is meg kellene

felekezetű s nemzetiségű szülő sokkal könnyebben adja be gyermekét a mindenkinek egyformán otthonául szolgáló áll., mint a más felekezetű iskolába. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy éppen Erdélyben a magyarok 2—3 felekezet között is megoszlanak, melyek mindenike külön vagy egyáltalában nem, vagy csak nagy erőfeszítéssel tarthat fenn osztatlan iskolát, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a nemzeti, kulturális s — mi szintén fontos — a financiaális szempontok is e magyar minoritásoknak kizárólag állami iskolákat javálnak.

elégedni a külterület átadásával. Megdöbbenő nagy már a száma ama magyar többségű városoknak, melyek népoktatásukat az államra hártották át.¹ Köztük van Arad, Nagyvárad, Szatmár, Kolozsvár, Miskolcz stb. s a 6500 főnyi áll. tanítótság $\frac{1}{6}$ -része 1908/9-ben magyar városokban tanított. Azóta újabb államosítások folytán ez a szám aránytalanul megnőtt. Valóban szomorú világot vet e tény városaink kulturális érzékére s áldozatkészségére!

Ha kultúrpolitikánk megítélésében nem leszünk a frázisok rábjaivá s inkább hiszünk a fönt elsorolt reális számoknak, úgy be kell vallanunk, hogy a nyelvi egységnek ama tán egyetlen fegyverét, mely félszázada majdnem korlátozatlanul állott rendelkezésünkre, mert az iskolaállítási akcióba bizonyára nem szóltak bele a magasabb tényezők, nagyon ügyetlenül forgattuk s úgy persze nem is értük el az óhajtott eredményt. Ép azért ideje volna, hogy a tapasztalatokon okulva jobb útra térjünk s szigorú rendszerességgel járjunk el a jövőben az áll. iskolák állításában. Ennek azonban legfőbb feltétele, hogy szakítsunk avval az 1906. év óta fennálló rendszerrel, mely minden felekezeti iskolát *noli me tangere*nek tekint, mely 100 koronás «alap»-fizetéssel létesített felekezeti iskolákat, ill. tanítói állásokat több mint tízszer akkora állami «pótlékkal» egészíti ki, újabban még az ily iskolák épületeit is állampénzen állítja, de e támogatás ellenértékeképpen nem követeli azon községek iskoláinak átadását sem, hol a nemzeti érdekek az *egységes* állami iskolát követelik. Tekintve azt, hogy a nem állami iskolák fenntartási költségeinek is túlnyomó részét ma az állam adja, teljesen méltányos és finánciális akadályokba sem ütközik (sőt helyenkint, hol 2—3 néptelen iskola olvadna egybe, még előnyös is lenne) az iskoláknak részleges, a nemzeti szempont által javalt államosítása.

A jövő államosítási politikájának egyes alapjai a következők volnának: Legelőször a nemzetiségi vidékek összes járási székhelyeit s esetleg az ottani kisebb városokat kellene — az összes magyarnyelvű, ill. államsegélyes népiskolák egybeolvasztásával — jó állami iskolákkal ellátni.² Erdélyben már csak 3 járási székhely van áll. isk. nél-

¹ 93 között 62. A nem magyar többségű 45 város közül viszont 20-ban nincs áll. iskola.

² Valóban abszurd dolog, hogy az állam saját jó iskoláinak a magapénzen csinál indokolatlanul konkurrenciát a kultúra, a magyarság s pénzügyi érdekeinek nagy kárára. Különösen a róm. kath. iskolák azok, melyek osztatlanul s kevés tanulóval a nagy s valamennyi tanuló befogadni képes állami iskolák mellett is tovább tengetik létüket. Így pl. Vaskohon (Bihar m., 1270 l. 415 magyar, 213 rkat.) 1909-ben a 2 tanító, összesen



kül (Brassóföldvár, Szerdahely, Radnót), másutt azonban még akad tenni való.* Nagyon helyesen emelte ki gróf Apponyi annak idején, hogy a járási székhelyeken a jó állami iskolák fontos kultúrérdekeket is képviselnek, mint egy kisebb körzetnek mintaiskolái. Elég sajnós, hogy a járási centrumok iskoláinak államosítására még sem fordított gondot. Ez első lépés után következnek az összes nemzetiségek közé ékelt magyar kisebbségek iskolaügyének végleges rendezése. A járási székhelyek s városok levonásával 340 ily községünk van (száznál több magyarral), ehhez járul a 109 magyar többségű hely. Tekintve, hogy ma már mégis kevés ezek között a magyar iskolánélküli helység, a meglevő iskolák átvétele s a hiányzók kiépítése (1—1 tanítóval) ma már oly kevés anyagi terhet jelent, hogy az egész egyévi államosító akcióval megoldható (az állam évenként 500 új állami tanítói állást szokott kreálni). Azon községek magyar tankötelesei számára pedig, melyekben kevés magyar tanuló van (10—15-ön alul), a közművelődési egyesületek bevonásával a legsürgősebben *népinternátusok* volnának szervezendők Erdélyben és a Délvidéken, mert az ilyen törpe kisebbségek beolvadása az oláhságba másképp el nem kerülhető. A népinternátusokat egyes nemzetiségi vidékeken fekvő színmagyar falvakban kellene létesíteni, amint az a temesmegyei *Újszentesen*, *Majlát-falván*, s a krassói *Igazfalván* már meg is történt.

Csak a védelmi munka kitűnő szervezése után lehetne az okos hódítás útjára térni. Itt az első teendő Bars- és Nyitramegye déli s Abauj északi részén az összes iskolák államosítása. Miért? E vidékek hajdan magyarok voltak, de aztán a tótok lenyomulása folytán a magyarok határozott kisebbségbe jutottak. A nyelvterületek itt rendkívül szakadozottak: tót és magyar falvak rendetlen csoportját mutatja a nemzetiségi térkép. Nyitramegyében az érsekújvári járásban 6 magyar, 17 tót község van (38·1% magyar), a nyitraiban 23 m., 33 t. (40% m.), a verebélyiben (Bars m.) 18 (1900-ban csak 12) magyar, 19 tót (53·8% m.). A hivatalos adatok ugyan néha-néha a magyarság nagy gyarapodásáról számolnak be, ezen adatok azonban nem mindig megbízhatók s legfőjebb azt bizonyítják, hogy a tótság szívesen hajlik a magyar szóra s nem lévén nemzetiségi öntudata, nem bánja, ha ma-

71 tanulóval bíró áll. mellett egy róm. kat., sőt államsegélyes gör. kel. oláh iskola is volt, *Magyarlápason* (Szolnok Doboka m. 2120 m, 320 rkat.) az 5 tanítós, *Széken* (u. o. 3163 m. 298 rkat.) a 6 tanítós régi áll. iskola mellett egy-egy osztatlan rkat. elemi van. Mindahárom törpe iskola teljesen felesleges.

* A nem-város járási székhelyek közül nemzetiségi vidékeken 38-ban hiányzik az áll. iskola. Ebből a tót vidékre esik 14.

gyarnak veszik is. E pontokon tehát, hol a helyi viszonyokkal ismerősök szerint az eltótosodás még most is folyik, már régen teljes erőnkkel kellett volna felvonulnunk: sajnosan kell azonban konstatálnunk, hogy az állam segítsége itt is nagyon soká váratott magára.¹ Még Nyitra vármegye azon bölcse elhatározása is, hogy 100 új állami iskolát létesít, a kivitelben a szokot hibát tünteti föl: az 1909-óta létesült 43 iskola nagy része északra, tiszta tót vidékre került s csak 17 erősítette a fönti 2 járás magyarságát. Sokkal jobbak a viszonyok Abaujnak kassai s füzéri járásaiban (hol szép számmal vannak eltótosodott kálvinisták), 35 község állami iskolája segíti elő a nagy magyar focusnak, Kassának magyarosító hatását. De azért akad még ott is elég tennivaló.

Az oláh lakosság mélyen benyomult az Alföldre, ellepte a hajdan egészen magyar folyó völgyeket s darabokra szakította a hajdan egységes és a székely medencével is összefüggő magyar nyelvterületet. Magyar s oláh községek tarka összevisszaságban követik egymást Bihar és Szilágy határán, valamint Nagyvárad s Szatmár vidékén. Nagyon fontos volna, hogy e vidék minden községében állami iskola álljon s elősegítse az élet hódító munkáját; mert tény, hogy a magyarság itt előnyomul. Nagyon indokolt volna a Nagy-Várad s Kolozsvár közti vonal, a Mezőség, végül a Maros vonal iskoláinak minél nagyobb mérvű államosítása; e vidékeken ugyanis sok a magyar sziget s alig van község, hol kisebb-nagyobb magyar lakosság ne volna. A békés, eredményes hódítás művét szolgálnák azon áll. iskolák is, melyek magyar városok melletti idegenajkú községekben működnének. Nyitra, Léva, Losoncz, Ungvár, Nagy-Várad, Arad s Kolozsvár jöhetnek e részben tekintetbe.

Végül jönne programunkban a *nyelvhatároknak* gondos megerősítése. Mint föntebb említettem, 601 nyelvhatármenti község van ma áll. iskola nélkül. Nem mindenikben szükséges okvetlenül az áll. elemi (így pl. a Dunántúl); de ott, hol a magyarság előnyomulóban van (úgy elsősorban a Nagy-Alföld oláh peremén) feltétlenül kívánatos az áll. elemi felállítása, melyek bizonyára számos magyar családnak könnyebbé tennék az áttelepülést.²

Ha mindez megtörtént s az assimilációt a magyar nyelvterületen belől fekvő nem magyarajkú községekben is előmozdítottuk (241 község, állami elemi van 52-ben), 3—4 évi megszakítás után tovább

¹ A verebélyi járásban 1, az érsekújváriban 3, a nyitraiban 9 áll. el. volt 1909-ben; 5 év alatt e szám 3, 5, ill. 23-ra nőtt.

² Mint már említettem, az utóbbi években kielégítő gondot fordítottak az oláh nyelvhatár megszállására.

folytathatjuk a magyar vidéken, főleg a tanyavilágban, az új állami elemik létesítését; teljesen s elvileg ki kellene zárni a tehetősebb magyar városok iskoláinak átvételét s a sorban legutolsónak hagyni a nagy nemzetiségi tömböket.

A magyar állam egy ideje — igen helyesen — gondot fordít *állami óvók létesítésére is*. 1910/11-ben már 868 áll. óvó működött. Mi lehet az óvók célja? Véleményünk szerint elsősorban a magyar nyelv sikeres terjesztése, az áll. elemik működésének előkészítése. Így az állami óvók áll. elemikkel kapcsolatban nemzetiségi vidékre valók, természetesen nem apró falvakba, hanem a járási központokba, vegyesnyelvű községekbe s főleg a nyelvhatárokra. Tényleg azonban szép számmal van áll. óvó magyar vidéken s teljesen jelentéktelen nemzetiségi községekben, hol ép oly fölöslegesek, mint a fölējük épült áll. elemik. Általában véve azonban az óvók elhelyezésében sokkal jobban érvényesültek a nemzeti szempontok, különösen az utóbbi időkben s így remélhető, hogy e téren nemsokára kevés ok lesz a panaszra.

Áttérve most a *polgári fiúiskolára*, erről az iskolafajról is meg kell állapítanunk, mily célt szolgál, vannak-e e téren is érvényesítendő nemzeti szempontok, hogyan vannak a jelenben elhelyezve s a jövőben mily igények tarthatnak elsősorban számot a kielégítésre. A polgári iskolákra elsősorban a nagyobb iparos s kereskedő elemmel bíró városokban van szükség. Akárhány középiskola van is az ilyen városokban, még mindig szükséges a polgári iskola egyrészt azok számára, kik a középiskolák által támasztott nagyobb igényeknek nem tudnak megfelelni, másrészt azoknak, kik már eleve megelégednek a kisebbfokú, praktikusabb irányban működő s olcsó iskolával, melynek 4 osztálya után kenyérkereső pályára léphetnek.

Ma már kevés jelentékenyebb városunk van, hol polgári iskola nincs, némelyikben 2—3 is működik. Egyáltalán nincs polgári *Kecskeméten* s csak nemrégiben létesült a fejlődő, túlsúfolt középiskolákkal bíró Szatmáron, továbbá a fővárost környező Erzsébetfalván, Kispesten. Égető szüksége volna az iparos *Losoncznak* polgárirra, mely agyonzsúfolt gimnáziumán könnyítsen. Legrosszabb a helyzet jelenleg *Pécsen*, melynek magánpolgárijja jóval drágább a középiskoláknál s mégis 200—250 tanulója van. Épily népes a *nyitrai* magánpolgári. E kettőt feltétlenül államosítani kellene, mert lehetetlen állapot, hogy a *nép* iskolája drágább legyen az «*úri*» középiskolánál.

A nagyobb városok ellátása után jönnek a kisebb vidéki centrumok, melyekben nincs középiskola.* Általánosságban ki lehet mon-

* Itt nem térek ki arra, amit id. értekezésemben taglaltam, hogy mely középiskolákat kellene 4, vagy 7 oszt. polgárivá átalakítani.

dani, hogy minden községben, hol 10,000-lakos van, okvetlenül kell — ha középisk. nincs — polgárit állítani. A törvény szerint ugyan minden 5000 lakosú község köteles volna polgári iskolát felállítani, de e rendelkezés írott malaszt maradt s keresztülvitele se nem kívánatos, se nem lehetséges. Ma (az 1910. népszáml. alapján) 24 olyan 10,000 lakosnál többel bíró község van, hol se középisk. se polgári nincs; Közülük Bácsalmás és Stájerlak német, Szenttamás és Csúrog szerb, Miava, Nagylak és Tótkomlós tót többségű.* Még nagyobb volna e szám, ha a közigazgatásilag különálló, tényleg azonban összeforrt testvér-községeket is számításba vennők (pl. Magyar- és Ópécska, Arad m.).

A polgári iskolák elhelyezése legtöbbszörre a tényleges szükséglet szerint igazodott s így kevés a néptelen iskola. Igaz ugyan; hogy egészen apró városokban vannak középiskolák mellett (néha 2 mellett is) működő polgárik (Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Máramaros-Sziget, Besztercebánya), de ezeknek népessége meglehetősen nagy. Van azonban néhány áll. polgári iskola, melyet okvetlenül más helyre kellene tenni. Ilyen volt pl. az apró Zay-Ugrócz (Trencsén m. 1833 l.), hol a polgári 4 osztályába 1909-ben összesen 31 tanuló járt. Ez iskolát a helyi körök kétségbeesett ellenállása dacára végre mégis áttették a szomszédos *Bánra*, mely legalább járási székhely. Vegetáló, főlölesleges polgári iskolák vannak még *Nagyroczén*, egy félreeső kis fészekben (68 tanuló), hol még egy époly főlölesleges keresk. iskola is van (a bezárt tót gimnázium helyett), *Korponán* (54 tanuló), *Baróton* (Háromszék) s *Karánsebesen*, hol az új áll. főgimn. megnyitása csapantotta meg a polgári tanulóinak létszámát (74 tanuló). Az új polgárik létesítések az említett nagyobb városok s a 10,000-nél népesebb falvak veendőik tekintetbe. Nemzeti szempontból különösen fontos missiót teljesítenének a nyelvhatárok közelében levő vegyesajkú vidékek centrumai, így *Bácsalmás* (11,500 l.), *Bácsszenttamás* (14,300 l., 6000 magyar), a gazdag *Csúrog* (Bács m., 10,000 l., 2,700 m.); *Nagylak* (14,000 tót-oláh-magyar l.) és a 2 *Pécska* (együtt 17,600 l., 10,000 magyar), mindkettő a nyelvhatáron Makó és Arad között; továbbá *Elek* vagy *Borosjenő* vegyesnyelvű vidéken. A hatalmas Biharban csak két polgári van, azok is most nyíltak meg a megye szélén Sarkadon s Berettyóújfalun. Szükség volna *Belényesen* az oláh gimn. mellett, továbbá *Margittán*, e gyorsan népesedő, ipari és bányavidék központjában, a magyar és oláh elem találkozáspontján polgárirra annál is inkább, mert ott 5 népes járás területén nincs semmiféle közép-fokú iskola. Remélhetőleg kedvező elintézkést fog nyerni a *facsádiak-*

* Mozgalom van polgári iskola szervezése iránt Gyomán, Balmazújvárosan, Kiskúndorosmán, Miaván.

nak polgári iskola iránti kérelme, mely azért fontos, mert a Béga-völgyben 2 évtized alatt a telepítések révén egész magyar világ keletkezett s nagyon kívánatos, hogy a telepesek népfölöslege, kik a gazdaságban már nem kapnak helyet, a polgári útján más pályára terelődjék. Az újabban fellendült ipari centrumok közül *Tatabánya*, *Ózd* s a rohamosan fejlődő *petrozsényi szénbányavidék* főhelyei (Petrozsény, Lupény, Vulkán) jöhetnek tekintetbe. Nemzeti szempontból kívánatosnak látszik *Vajdahunyadon* s *Szászrégenben* (mely ma már magyar többségű, de csak németnyelvű — magyar fiúk által is erősen látogatott — algimnáziuma van) polgári iskolák állítása. Tekintve az egészséges fejlődést, mely évről-évre egy tucat új polgári iskolát hoz létre, s azt a helyes irányt, hogy majdnem valamennyi állami vagy államilag támogatott községi jellegű, a polgári fiúiskolák terén legelőbb remélhető az általunk kívánatosnak jelzett állapotok elérése.

Végezetül nem szabad elfeledkeznünk ama kötelelességeinkről sem, melyek szlavoniai magyar véreinkkel szemben fennállanak. Rendkívül örvendetes, hogy ez érdekek gondozására oly szép eredménnyel dolgozó szervünk van, mint a Juliánegyesület. Ez egyesület áldásos munkáját egészítené ki az állam, ha a *Gyékényesen* már működő elemi iskolai internátuson kívül *Barcson*, mely jó összekötetésben van Szlavonia magyar részeivel, elemi és polgári iskolával kapcsolatban hatalmas, több száz tanulót befogadó internátust szervezne igen olcsó és ingyenes helyekkel olyan szlavóniai magyarok számára, kiknek községében nincs magyar iskola, vagy kik fiaikat az elemi után magyar polgári iskolába szeretnék adni, hogy tanítókat, intelligensebb iparosokat s kereskedőket neveljenek belőlük. A szlavóniai nagyszámú magyarság gyarapodó s igen értékes elem, amely a drávántúli németekkel együtt az unionizmus eszméjének legbiztosabb támasza. Úgy látszik, hogy a magyar állam s társadalom ennek tudatára ébredt már s a drávántúli magyarok a jövőben érezni fogják a szerető anyának idegenbe szakadt gyermekei iránt is megnyilvánuló gondoskodását.

Ideje is van. A főntebb elmondottak talán mindenkit meggyőztek arról, hogy közoktatásügyi politikánknak épen nem lehet a tervszerű sovinizmust szemére vetni, sokkal inkább az ötletszerűséget, mindenféle elvekkal való próbálkozást. Gyönyörű nemzeti munka volna e téren, ha a figyelem ráirányulna az iskolák elhelyezésének kérdésére is és a mult még helyrehozható hibáinak gyors pótlásával s a nemzeti szempontból fontos helyek erős megszállásával új, a magyarság és a kultúra érdekeit harmonikusan összeegyeztető, igazán magyar iskolapolitikát teremtenénk.

Sarajevo.

BENISCH ARTHUR.